

ВИТОКИ СТВОРЕННЯ ОРКЕСТРУ ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СІЧОВОМУ СТРІЛЬЦТВІ

Розглянуто початки створення оркестру духових інструментів Українських січових стрільців, їх побут, службова та концертна діяльність.

Ключові слова: оркестр духових інструментів, січові стрільці, виконавська діяльність.

Рассмотрены начала создания оркестра духовых инструментов Украинских сечевых стрельцов, их быт, служебная и концертная деятельность.

Ключевые слова: оркестр духовых инструментов, сечевые стрельцы, исполнительская деятельность.

It is considered beginnings of creation of orchestra of instruments of winds of the Ukrainian Sichovi Shooters, their way of life, official and concert activity.

Key words: orchestra of instruments of winds, Sichovi Shooters, concert activity.

Постановка проблеми та її актуальність. Цінним внеском у вітчизняну музичну культуру стала військова музика Українських січових стрільців. Вартість мистецького надбання легіону січових стрільців тим вагоміша, що ця музика стала народною, вона немовби вросла своїми мелодіями і змістом в людську душу, за що її народ щиро оцінив та полюбив. Зростання інтересу українського народу до історичної спадщини стає важливою прикметою сучасної музичної культури. З проголошенням незалежності України почали зникати одна за одною так звані “білі плями” її історії. Дедалі ширше входить у наше життя вітчизняне музичне минуле, чимраз очевиднішим стає не тільки його історична, але й художня цінність, незаперечні художні якості, які і є стимулом для наукового дослідження.

Музична творчість січових стрільців, що повсталала безпосередньо під впливом національно-визвольних змагань 1914–

1920 рр., посідає вагоме місце в українській музичній культурі XIX – першої половини XX ст. Тому реконструкція історії, становлення вітчизняної військово-музичної культури Українських січових стрільців, кожний знову відкритий історичний факт діяльності січових стрільців робить мистецтво більш вагомим у контексті європейської музичної культури.

Українське музикознавство має певні доробки у царині історії стрілецької пісні. Кожен із дослідників бачить різні грані значимості січового стрілецтва для сучасності – і як феномен українського патріотизму (Тарас Салига), і як феномен високої боєздатності (Богдан Якимів), і як феномен акумулятивної творчої сили у культурному житті (Володимир Качкан).

Метою автора було висвітлити історію створення та діяльності оркестру духових інструментів через глибинний погляд на це явище, зокрема не тільки на його історію, але й на багатогранність стрілецької військової музики, пов'язану із особливостями художнього менталітету, сформованого в Галичині на зламі XIX–XX ст.

Перші зародки усвідомлення галицькими українцями необхідності створення власної військової сили став спортивно-протипожежний рух, який був втілений у сокільсько-січових товариствах. Ініціатором та організатором створення спортивного руханково-пожежного товариства “Січ” у Галичині став Кирило Трильовський – адвокат і діяч Української радикальної партії. Правда, ще перед заснуванням “Січей” у Галичині діяли українські “спортивно-руханкові” товариства “Сокол” (від 1894 р.), створені за польським і чеським зразком, але вони переважно охоплювали інтелігенцію у містах, при цьому не залучаючи до співпраці українське міщанство і були мало поширені на селах [15, 9].

Починаючи з кінця 1913 р. і особливо у 1-й половині 1914 р. розпочалась активізація українських стрілецьких товариств. У 1914 році у Західній Україні існувало “967 організацій “Сокола”, що нараховували 58627 членів та 1056 організацій “Січей” із 66000 членів” [6, 440]. Це вже була впорядкована сила, яка відродивши пам'ять про українське

військо, дала поштовх подальшому розвитку військових традицій. Керівники та провідні члени таких товариств, поставивши собі за мету “витворити ідеологію Самостійної України та її запоруку – мілітарну силу, відчували, що на це їм відведено мало часу, а тому старалися зробити якнайбільше” [6, 93].*

Товариства “Січ” мали добрі оркестри духових інструментів, які брали участь у походах по містах і селах, виступали з концертами для місцевого населення. В. Пачовський писав: “...Ступає великий здвиг народу на вулицях нашої столиці. Перед ведуть отамани на вороних конях, а за ними музиченьки грають, а за ними марширують Стрільці Січові, а далі рядами Соколи та Січи з хоругвами, з бунчуками, з курінними отаманами на конях. ... Виступають парні під такт музики на вправи на середині вольної площі” [9, 17].

Перші результати українського національно-військового руху виявилися на великому крайовому огляді, присвяченому 100-річчю із дня народження Т. Шевченка, який відбувся 28 червня 1914 р. у Львові в присутності австрійського намісника у Галичині Коритовського, якого супроводжували представники крайової та міської влади і комендант львівського корпусу генерал Кальошварі. Це свідчило про те, що з українською військовою справою рахувалася вже й офіційна влада.

З перших днів світової війни (вересень 1914 р.) австрійський уряд дозволив створити окремі військові частини січових стрільців, які у складі австрійської армії боролися з царським урядом Росії. Центром їх формування стало містечко Стрий.

Діяльність січових стрільців не тільки здійснила прорив у національному житті, але й розбудила культурну свідомість народу Галичини. Січові стрільці не лише брали участь у збройній боротьбі, а й проводили велику культурно-

* Намагаючись охопити військовою організацією всі місцевості Галичини й Буковини, вони створюють у Львові своєрідні курси старшин і підстаршин, випускники яких мали б допомагати цій справі. Перший перегляд січових сил – перше Січове Свято – відбулося 6 червня 1902 р. у Коломиї.

просвітницьку роботу серед населення. “Мандруючи по селах Волині, – писав В. Левицький, – українські січові стрільці будили селян, проповідуючи, “хто ми, чиї сини та ким, за що закуті”, розповідали про стрілецьтво і закликали до возз’єднання усіх українських земель” [13, ст. 114].

Січове військо було не тільки військом високої дисципліни, але й розвиненої духовної культури. У його лавах були: Михайло Гайворонський – підхорунжий, композитор-диригент, організатор духового оркестру Січових стрільців, інспектор військових оркестрів Української Галицької Армії, автор численних музичних творів для духового оркестру, пісень, симфонічних творів; Роман Лесик – підхорунжий, диригент стрілецького оркестру, автор музичних картинок “Легіон УСС”, “Вечір в Україні”, секстетів для кларнетів і саксофонів. Репертуар оркестру поповнювався музичними творами Антіна Баландюка – підхорунжого, музиканта, композитора; Ярослава Барнича – композитора-диригента, учасника струнного квартету, автора знаменитої музики до оперет “Гуцулка Ксеня”, “Шаріко”; Богдана Крижанівського, Романа Купчинського, Левка Лепкого – авторів багатьох стрілецьких пісень. Легіон Українських січових стрільців мав і своїх художників – нині всесвітньо відомих Льва Геца та Осипа Куриласа, письменників – Миколу Голубця та Осипа Назарука, поетів – Богдана Лепкого, Юрія Шкрумеляка, Олеса Бабія, Василя Бобинського і автора знаменитого реквієму “Як ви умирали” – Михайла Кураха. Всі ці талановиті люди під час перепочинків між боями та в умовах позиційної війни організовували оркестри і хори, відкривали малярські майстерні, видавали часописи та створювали гімназичні класи для малописьменних стрільців. За словами Б. Гнатовича, “вони передали майбутнім поколінням живі спогади про славне минуле стрілецьтва про бої, смерть та любов, про геройство і жертви, про веселі і сумні переживання товаришів по зброї” [5, 82].

Відтак, у лавах стрілецьтва існував осередок талановитих майстрів, чия творчість стала чималим внеском у національну культуру і додала їй нового, специфічного галицького колориту.

Маршова музика та пісні січових стрільців спричинили виникнення у стрілецьких лавах багатьох мистецьких колективів. Слід зауважити, що майже у кожній сотні був свій хор, проте січові стрільці потребували більш потужної музики. Тому доречним було створення оркестру духових інструментів. Організатором, а згодом і керівником першого духового оркестру при Українських січових стрільцях став підхорунжий Михайло Гайворонський.

На початку 1914 року відбулись перші спроби створити стрілецький оркестр духових інструментів у м. Стрию. Ініціаторами його створення стали Роман (Іван) Гринько та Роман Лесик. Однак сталося так, що, склавши військову присягу, музиканти оркестру, за наказом командування, змушені були віддати музичні інструменти і виїхати з “вищими товаришами Стрільцями на Угорщину” [13, 98]. Проте думка про створення першого оркестру духових інструментів при УСС не залишала їх і в замковій Полянці на угорській Україні, де до цього перебував Кіш УСС.* Відбувалися наради, складалися плани щодо створення оркестру, велися розмови на різних рівнях, але на цьому все і закінчувалось. Не один раз бажаючи створити духовий оркестр тішили себе словами: “Коли перенесемо ся до Галичини, то й будемо мати сотки інструментів” [3, 59]. Справді, як тільки Кіш переїхав до с. Камінка, що біля Сколе, то розпочалася реалізація планів щодо створення духового оркестру. М. Гайворонський згадує, що створенням оркестру “як також добром музикантів (і тих, що мали охоту стати ними) зайнялися у коші УСС на припоручення отамана Н. Гірняка, М. Угрин і Ю. Рабій” [4, 12]. Вони й поїхали у пошуках потрібних музичних інструментів до м. Самбора у товариства “Соколів” та “Січей”, де до війни був оркестр духових інструментів.

М. Гайворонський згадував: “При Українських Січових Стрільцях були три трубні оркестри. Першу вів я і Роман Лесик; від початків створення її аж до листопадових подій 1918 р. ... Друга оркестра повстала на весні 1918 р. при ви-

* Кіш - позафронтний стрілецький центр, названий за запорозькою традицією “Кошем”.

школі УСС під проводом Богдана Крижанівського” [4, 12]. Після декількох місяців самостійного існування цей оркестр (вже на Великій Україні) об’єднався із першим духовим оркестром. Третій оркестр УСС розпочав своє існування на початку 1919 р. під орудою музиканта першого оркестру Осипа Кухтина.

Створення оркестру передусім розпочали із комплектування його фахівцями, пошуків музичних інструментів та нотного репертуару. Одного разу, під час розмови М. Гайворонського із Н. Гірняком про створення оркестру, до них підійшов стрілець і звернувся: “Пане десятнику, у нас в Вовчинці була сокільська орхестра, а інструменти поховано перед Москалями, їх буде можна визичити через панотця Селянського” [12, 6]. Відтак М. Гайворонський відправив двох стрільців возом до с. Вовчинці, що під Станіславом. “Музиканти, члени “Сокола”, пішли були на війну, – згадує М. Гайворонський, – а о. Селянський визичив нам понад 20 інструментів з як найбільшою вічливістю” [12, 6].

Згодом М. Гайворонський із чотирма стрільцями поїхав до Стрия, до товариства “Сокіл”, де з розумінням поставились до створення оркестру січових стрільців і передали їм окремі музичні інструменти, ноти та пульты.

Ідея створення оркестру мала багато скептиків, однак чимало було й таких, хто підтримував цей задум. Велику допомогу у подоланні перших труднощів січовим стрільцям надавав підхорунжий Угрин-Безгрішний.

З тих людей, які були відібрані до оркестру, дехто не вмів грати на духових інструментах, хтось був із музичною освітою, мав велике бажання навчитися грати на духових інструментах, траплялося й так, що стрільці самі виявляли ініціативу й бажання навчатись грі на духових інструментах.

У спогадах М. Гайворонського знаходимо розповідь про гімназиста Осипа Кухтина, якого хотіли відправити додому, але він сказав, що вмє грати на трубі, щоб залишитись в духовому оркестрі. Насправді він ніколи не грав на цьому інструменті, а протягом кількох днів на квартирі навчався

грати, щоб побачили, що він володіє музичним інструментом.

Як засвідчують документи, “перший духовий оркестр Січових стрільців був створений в серпні 1915 р. при підтримці коменданта Коша отамана Никифора Гірняка та за старанням підхорунжого УСС Микола Венгжина” [10, 128]. Керівником оркестру було призначено підхорунжого Михайла Гайворонського [8, 30].

25 музикантів, яких записав стрілець Рабій, утворили перший склад оркестру. Музикантами переважно були недавні студенти, гімназисти та члени сільських січових і сокільських оркестрів. Це були виконавці на флейті, кларнетах, перші труби, другі труби, альти, басові труби, тромбон, басы, ударні інструменти.

До виконання обов’язків керівника духового оркестру січових стрільців М. Гайворонський приступив не тільки із запалом, але й знанням та багатим практичним досвідом, набутим у передвоєнні роки під час роботи з духовими оркестрами у селах Львівщини.

Активна підготовча робота із формування оркестру проводилась у селі Боднарові. Оркестр духових інструментів комплектувався музикантами, підбирали музичні інструменти та репертуар. Досить скоро розпочали перші репетиції, а згодом – перші виступи оркестру. Під час проведення перших оркестрових репетицій М. Гайворонському доводилось велику увагу приділяти тим виконавцям, які виконували функції акомпанементу (ударні інструменти, басы, альти), тому що серед них були селяни із січового оркестру в Лісниках, які були слабо підготовлені та мало обізнані з музичною грамотою. Всі вони вже вміли трохи грати “Сокільський марш” Я. Ярославенка.

За деякий час запасний курінь із Боднарова переїхав до Гнильча. У поході через Галич виконання оркестром маршів викликало у місцевого населення величезне піднесення, гордість за січове військо. “А наша оркестра, – згадує М. Гайворонський, – грала марша, аж ноги рвали землю під собою. Груди подавали ся вперед...” [12, 6].

Репетиції оркестру часто проходили у складних побутових умовах, а часом і під кулями ворога. М. Гайворонський писав: “У Гнильчу для занять оркестру виділили хату-читальню. Це був недобудований будинок на пагорбі навпроти школи, оббитий латами. Під час боїв стрільці-музиканти оркестру виконували обов’язки санітарів і тоді підпорядковувались наказам “ложкового лікаря д-ра Беляя” [13, 3].

У Гнильчу оркестр поповнився новими професійними музикантами. Утримувався оркестр на кошти офіцерів січових стрільців і підтримувався благодійними внесками від суспільства. Наприклад, завдяки старанням о. Рабія у Самборі вдалося отримати значну суму коштів і докупити декілька нових музичних інструментів.

Часто оркестр відвідували члени української Бойової управи. Під час одного з відвідувань оркестр уперше виконав “Стрілецький марш”, написаний М. Гайворонським.

Свою виконавську діяльність оркестр розпочав із вивчення маршів. Першим музичним твором, який вивчив оркестр, був “Французький марш”. Заступник диригента підхорунжий Роман Лесик записав марш “Коломийковий похід”, відомий йому з Перемишля. Третій твір, який вивчив оркестр, був “Сокільський марш” Я. Ярославенка, четвертий був складений із українських народних пісень. Згодом були марші австрійської та німецької армії: “Марш Радецького” Й. Штрауса, “Марш Нібелунгів” Р. Вагнера, “Альте Крігскамераден марш”, який всі дуже любили, “Марш глadiatorів”. Крім стройових і концертних у репертуарі оркестру були й жалобні марші. З-під пера М. Гайворонського вийшли такі знамениті марші, як: “1-й Стрілецький Похід”, “2-й Стрілецький Похід”, “Стрип-марш”, “В дорогу”, “Їхав козак”, “За Україну”, “Народний” (“Дівча в сінях стояло”), “Похоронний похід”. Вже після тижня занять оркестр січових стрільців виступав перед стрілецькою командою. Першим музичним твором, який виконав оркестр, був “Сокільський марш”. Пізніше розучили гімн “Ще не вмерла Україна”, “Salvator marsch” “Молитву”, “Похоронний марш”, “В’язанку народних пісень” тощо.

23 вересня 1915 р. оркестр січових стрільців брав участь в освяченні могили січових стрільців, що полягли в боях у селі Вікторі біля Галича. 29 вересня 1915 р. інспектувати січових стрільців у село Гнильче прибув інспектор запасного куреня полковник Вараді. Він оглянув і оркестр. Прослухавши гру оркестру, полковник був здивований професійністю музикантів нещодано створеного колективу [12, 2].

Оркестр січових стрільців, будучи в процесі формування, вів активну виконавську діяльність, брав участь у концертах, різноманітних військових і громадських заходах. Так, 4 жовтня 1915 р. у день іменин австрійського цесаря оркестр грав під час служби Божої та при дефіляді польового куреня в присутності полковника Григорія Коссака, а вже 12 жовтня 1915 р. оркестр з новими сотнями перейшов на нове місце дислокації у Вівсю. Там для репетицій оркестру виділили шкільний зал. У Вівсі М. Гайворонський знайшов нових музикантів сокільського оркестру зі Стрия та з інших оркестрів. Як керівник оркестру, він доповів полковнику Коссаку, що в сотні Д. Вітовського є люди, які володіють музичними інструментами. Оскільки полковник цінував оркестр та військову музику, то видав полковий наказ, за яким усі стрільці, які раніше грали в оркестрах, могли звернутися до диригента оркестру.

Таким чином, на кінець 1915 р. склад оркестру духових інструментів поповнився новими музикантами, разом із диригентом налічував уже 30 осіб і був добре укомплектований. Крім тих музикантів, що вже грали в оркестрі, до них долучилися новобранці, зокрема виконавці на флейті баритоні, трубі, альтях, валторні, ударних інструментах.

У репертуарі оркестру на той час було понад 60 музичних творів. Це були стрілецькі марші, увертюри, концертні твори, коломийки, вальси, гавоти, народні пісні, церковна музика тощо. Велику допомогу в роботі з оркестром диригенту М. Гайворонському надавав його заступник підхорунжий Роман Лесик, який займався стройовим вишколом оркестру.

Духовий оркестр січових стрільців часто грав на богослужіннях і на Різдво. У 1916 р. після Різдвяних свят оркестр

уперше прибув на фронт до Тудинки над Стрипою, де багато репетирував та грав на вправах і оглядах військ.

Командир полку УСС Г. Коссак та інші стрільці прийняли оркестр дуже радушно. Неодноразово оркестр виступав на лінії фронту “між УСС-ми і австрійськими, мадярськими та німецькими частинами” [4, 14]. Крім того, оркестр часто грав на концертах у Станіславі (тут оркестр був задіяний і в церкві під час богослужінь), у Стрию, у Львові, в Перемишлі та інших містах Галичини.

Через тиждень після Шевченківських свят у Свистільниках оркестр січових стрільців дав два публічних концерти у Станіславі: один у кафедральній церкві під час архієрейського богослужіння, яке відправив Станіславський єпископ, другий, ввечері того самого дня в залі готелю “Австрія” – концерт стрілецької пісні для місцевого населення і представників австрійських військових команд. На вечірній концерт стрілецької пісні громада Станіслава навіть надрукувала програмки концерту з текстами пісень українською та німецькою мовами.

Стрілецький письменник Андрій Бабюк у статті “Стрілецька пісня перед світом” згадує про один із концертів духового оркестру січових стрільців у Станіславі у квітні 1916 р.: “В неділю 9 квітня 1916 року о год. 8 ранку духовий оркестр січових стрільців пройшов головнішими вулицями Станіслава з стрілецькими маршами. Саме це, справило величезне враження на мешканців міста, як українців, так і чужинців. О 11-й годині перед полуднем відбувся концерт духового оркестру в залі готелю “Австрії” для молоді всіх українських шкіл Станіслава. Треба було бачити, як під час виступу оркестру червоніли від запалу личка молодого покоління, як по кожній точці обсипували вони виконавців рясними оплесками та голосними – дзвінкими окликами “Слава”. В серцях молоденьких хлопців та дівчат закарбувалися в пам’яті молоді стрільці зі своїми чарівними, повними завзяття та молодечого пориву піснями, яких дотепер представляли вони собі тільки в уяві. <...> В неділю 10 квітня, точно о год. 19.30 вечора, розпочався головний концерт духового оркестру. Великий зал “Австрії” була

переповнений публікою, а ще багато людей були змушені повертатись до дому бо не було місць” [11, 17].

На концерті були присутні офіцери та багато інтелігенції інших держав. Не треба згадувати, з яким одухотворенням слухали присутні кожний номер концертної програми та як щиро вітали співаків й музикантів рясними, вдячними оплесками [1, 2].

Концерт оркестру січових стрільців у Станіславі показав, що стрілецька творчість є необхідною і невід’ємною частиною українських військових та мистецьких традицій, а жанрове й тематичне розмаїття дозволяють вбачати ознаки її професійного виконавства.

Кінець 1916 р., увесь 1917 р., аж до літа 1918 року Вишкіл і Кіш УСС простояли в околиці Миколаєва над Дністром [2, 140].

Оркестр часто здійснював поїздки на різного роду заходи. У 1917 р. оркестр з концертом виїхав до Перемишля з нагоди Свята проголошення Української державності. Тоді весь український Перемишль супроводжував оркестр у поході через місто.

Опинившись на Великій Україні, М. Гайворонський як “генеральний капельник” армії почав організовувати оркестри при інших полках. На допомогу йому прийшли музиканти першого його оркестру, молоді композитори та диригенти, які й організували ці оркестри: Данко Крижанівський, Осип Кухтин, Юліан Форемний, Гриць Іванів і Геньо Якимів.

Початок діяльності духового оркестру січових стрільців був скромним, проте досягнення його доволі великі незважаючи на те, що доводилось зазнавати різних перепон – оркестр постійно знаходився у дорозі: то на фронті, то на навчанні, то у Коші.

Висновки. Отже, огляд становлення музичної культури у стрілецькому середовищі засвідчує, що навіть мозаїчна картина музики у військових формуваннях січових стрільців виконувала вагомий роль. Вона найбільш органічно була пов’язана зі щоденним стрілецьким життям, полегшувала марш українського війська у походах, підносила дух та настрої воїнів на відпочинку, пропагувала найкращі зразки

музичної світової класики, твори українських композиторів і власні музичні композиції.

Стрілецький оркестр підтримував позитивний морально-психологічний стан не тільки вояків, але й населення, вселяв у нього надію на перемогу, підтримував патріотизм та національний оптимізм.

Діяльність оркестру духових інструментів Українських січових стрільців зумовила розвиток і популяризацію не тільки стрілецької творчості, але й стрілецької ідеї, чому сприяли як зміст музичних творів, так і сама поява українського воїна перед публікою.

1. *Бабюк А.* Стрілецька пісня над Світом / А. Бабюк // Українське слово. – 1916. – Ч. 121. – С. 4.
2. *Веринський Л.* Вишкіл і Кіш У.С.С. над Дніпром (1916–1918) / Л. Веринський // Історичний календар-альманах Червоної калини на 1929 р. – Львів, 1929. – С. 229.
3. *Витвицький В.* Михайло Гайворонський. Життя і творчість / В. Витвицький. – Львів, 2001. – С. 175.
4. *Гайворонський М.* Перша орхестра У.С.С. / М. Гайворонський // Червона калина. Літературний збірник “Українських Січових стрільців” на 1935 р. – Львів, 1935. – С. 12–14.
5. *Гнатович Б.* Вишкіл У.С.С. / Б. Гнатович // Українські січові стрільці: 1914–1920. – Львів, 1936 – С. 82.
6. Діло. – 1916. – Ч. 242–243.
7. *Левицький В.* У.С.С. на Волині / В. Левицький // УСС: 1914–1920. – Львів, 1936. – С. 114.
8. *Матейко Р.* Галицькі лицарі волі / Р. Матейко // Українські визвольні змагання на Тернопільщині 1919–1920 років у контексті історії України. – Тернопіль: Принтер-інформ, 2002. – С. 30.
9. *Онуфрик С.* Ореста У.С.С-ів / С. Онуфрик // Червона калина. Літературний збірник “Українських Січових стрільців” на 1934 р. – Львів, 1934. – С. 178.
10. *Пачовський В.* В ніч на Івана Купала 1913 / В. Пачовський // Тим, що впали. Літературно-мистецький збірник. Кн.1. / [Зложив М. Голубець, украсив І. Іванець]. – Львів: Артстична Горстка і Пресова Квартира УСС в Полі, 1917. – С. 17.
11. Центральний державний історичний архів України в м. Львові. – Ф. 353, оп. 17 стор 142, арк. 50.
12. Стрілецькі пісні і труби (розмова М. Гайворонського з І. Боберським) // Діло. – 1916. – Ч. 75, 76.
13. *Яцків М.* До історії коша У.С.В. / М. Яцків // Тим, що впали. Літературно-мистецький збірник. Кн.1. / [Зложив М. Голубець, украсив І. Іванець]. – Львів: Артстична Горстка і Пресова Квартира УСС в Полі, 1917. – С. 162.

Надійшла до редколегії 12.09.2009.